

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 18-12-2019

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 09-02-2020

Araştırma Makalesi / Research Article

**INTERNATIONAL JOURNAL OF VOLGA - URAL AND
TURKESTAN STUDIES (IJVUTS), VOLUME 2, ISSUE 3, P. 56-81.**

**ULUSLARARASI İDİL - URAL VE TÜRKİSTAN
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (IJVUTS), CİLT 2, SAYI 3, S. 56-81.**

SİVAS DİVRİĞİ ULU CAMİ VE DARÜŞŞİFASI BEZEMELERİ

Kifayet ÖZKUL¹

Özet

Bin yıllık Anadolu İslam medeniyetinin taş kubbeli mührü olarak adlandırdığımız Sivas Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, taşın, sonsuz mana ve figürlerden oluşarak zarafete dönüşmüş halidir. Dışarıdan bakıldığında on iki dilimli ve her bir dilimi üçgen konik olarak mihrap önüne denk gelen taş kubbesi ve darüşşifadaki türbe üzerinde bulunan taş konik kubbesi ile dikkat çekmektedir. Eser, dört taç kapısı olan ve her bir kapısının üzerinde bulunan desenler ve anlamları ile taş oymacılığında son noktayı koymuş muhteşem bir yapıdır. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifa olarak bilinen bu yapı topluluğu, cami, darüşşifa ve türbeden meydana gelen büyük bir külliye'dir. Birbirinden güzel ve eşsiz taş bezemeleri simetrik olarak görünse de her biri farklıdır ve tektir. Yapı Anadolu Selçuklu döneminde bitişik nizamda yapılmış, bir kadın ile erkeğin yaptırdığı eşsiz bir eserdir. Ayrıca mimarı Ahlatlı Hürrem şahın yapmış olduğu tek eser olarak da tarihe geçmiştir. Bu çalışmada taş işlemlerinde bulunan birbirinden farklı, eşsiz ve hala sırları çözümlenememiş ve bu sırlarını korumaya devam eden Divriği Ulu Cami ve Darüşşifanın dört ana kapısı üzerindeki bezemeler, bezemelerden akseden gölgeler, cami kısmında ve darüşşifa kısmında kullanılmış olan semboller, simgeler, figürler ve anlamları üzerinde araştırmalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Divriği, Ulu Cami, Darüşşifa, Taş Bezeme.

SİVAS DİVRİĞİ ULU MOSQUE AND DARÜŞŞİFA DECORATIONS

Abstract

The Great Mosque and the Darüşşifa of Sivas Divriği, which we call the stone-domed seal of the thousand-year-old Anatolian Islamic civilization, is the state of the stone, composed of infinite mana and figures and transformed into elegance. When viewed from the outside, the stone dome with twelve slices, each part of which corresponds to the front of the mihrab as a triangular conic, and the stone conical dome located on the shrine in darüşşifa stand out. The work is a magnificent structure with four crowned Gates and the patterns and meanings found on each gate and the end point in the stone carving. This building community, known as Divriği Ulu Mosque and Darüşşifa, is a large complex consisting of a mosque, darüşşifa and mausoleum. Although the beautiful and unique stone decorations appear symmetrically, each one is different and unique. The building was built in the adjacent order during the Anadolu Selçuklu period and is a unique work built by a man and woman. It is also the only work made by Hürrem Shah of Ahlat. In this study, the different, unique and still unresolved secrets found in the stone workings, divriği Ulu Mosque and Darüşşifa's four main doors on the decorations, the shadows from the decorations, used in the mosque and the part of darüşşifa symbols, symbols, figures and their meanings were investigated.

Key Words: Sivas, Divriği, Ulu Mosque, Darussifa, Stone Decoration.

¹ Öğretim Görevlisi, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, kifayet.ozkul@istanbul.edu.tr

Giriş

Selçuklu Sultanı Alparslan'ın Bizans ordusunu bozguna uğratmasından ve Bizans İmparatoru ile yapmış olduğu Anlaşmanın uygulanmamasından dolayı verdiği emir üzerine² Anadolu'nun fethi başlamıştır. Anadolu'nun fethi sonrası Anadolu'ya göç eden Türkler, bu topraklara yerleşerek, bu coğrafyayı kendilerine vatan kılmışlardır. Türkler'in bu topraklara bu kadar ilgi ve alaka göstermelerinin ana sebebi yeni otlaklar ve yeni yaşam alanları bulmaktır (Koçak, 2008, s. 15-18). Yeni kurulmaya başlanılan bir ülkenin hâkimiyetinin kalıcı olabilmesi ve devamlılığı için sadece askeri güç ve üstünlük yeterli değildir, aynı zamanda idari teşkilatların kurulması ve iyi yönetilmesi ile kalıcı kültür eserleri meydana getirmek de gerekmektedir (Koçak, 2019, s.9). Bu bağlamda fetih de bulunan Türkmen komutanlar, alınan bölgelerde kendi beyliklerini kurarak yeni bir kültür ve sanat ortamı oluşturmak adına ve buldukları bölgeyi yaşam alanına çevirmek için imar faaliyetlerine girmişlerdir.

Selçuklular meydana gelen iç karışıklıklar ve savaşlar sebebiyle ancak 13. yüzyılda imar faaliyetlerini tam anlamıyla göstermişlerdir. Sultan II Kılıçaslan zamanında merkezi Konya olmak üzere başlayan yapılaşma, daha sonra Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın hükümdarlık döneminde doruğa ulaşmış, Selçuklu sanatını yeni bir anlayışla İslam Dünyası'na kazandırmıştır (Özkul, 2019, s.3). Ancak 13. yüzyılın ortalarında oluşan Moğol istilası, Devleti politik yönden sarsmış, fakat sanatsal alanda olumsuz bir etkisi yaratmamıştır. Moğolların istilası ile birlikte Anadolu'ya Türkistan, Horasan ve Azerbaycan'dan gelen Türkler, var olan örf ve adetlere, gelenek ve göreneklere, sanata ve kültüre olumlu yönde etki etmişlerdir (Öney, 1976, s.7).

Anadolu Selçuklu sanatının en parlak dönemi 12. yüzyıl sonları ile 13. yüzyılın ilk yarısıdır. Bu zaman dilimi II. Kılıç Arslan'ın sultan olduğu zaman ile Anadolu'nun Moğollar tarafından işgal edildiği zaman arasındaki yaklaşık yetmiş yıldır. Moğol işgalinden sonra da sınırlı da olsa, sanat etkinliklerinin sürdürüldüğü görülmektedir (Durukan, 1998, s.15). 1071'den sonra Anadolu'ya göç eden mimarlar ve sanatkârlar, kendi tecrübelerini ve yeteneklerini burada imar edilen yapılarda, taş eserlerinde ve çini bezemelerinde ortaya koymuşlardır (Arık, 2007, s.30).

Sivas Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası Hakkında

Divriği Ulu Cami Mengüceklî Beyi Ahmed Şah tarafından 1228-1243 tarihleri arasında yaptırılmıştır, Divriği Ulu camisinin güneyden bitişik olarak yapılan Darüşşifa Erzincan

---

² Esasen Malazgirt Zaferinden 3 yıl önce Alparslan'ın komutanlarından Afşin Bey Anadolu'yu baştanbaşa kat ederek bir keşif ve ganimet akını yapmıştır. (KOÇAK, 2017, s. 81; KOÇAK, 2018, s. 62)

Mengücekli Beyi Fahreddin Behram Şah'ın kızı ve Ahmed Şah'ın eşi Melike Turan Melek tarafından yaptırılmıştır. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası olarak bilinen bu yapı topluluğunun mimarı Ahlatlı Muğis oğlu Hürrem Şah'tır. Anadolu Selçukluda bitişik nizamda yapılmış tek eser, bir kadın ile erkeğin yaptırdığı tek eser ve mimar Ahlatlı Hürrem Şah'ın da yapmış olduğu tek eserdir (Resim 1). Cami, darüşşifa ve türbeden meydana gelen büyük bir külliye'dir. Bu külliye içerisinde mahkeme, cami, darüşşifa, sundurma, namazgâh, aşhane, konuk evi, musalla, kuyu ve sebil gibi pek ok yapı bulunmaktayken günümüze cami ve darüşşifa gelmiştir. Yapının eni 32 m. boyu 6 metredir. Darüşşifanın yüz ölçümü caminin yüz ölçümünün 1/3 dür (Yetkin; 196, s.103).

Divriği'deki sanatının büyüklüğüne, yaşadığı bölgedeki çevresinin koşullarını aşan bir sanatçının ve yardımcılarının varlığı ile birlikte Ahmet Şah'ın üstün bir estetik duyarlılık ve süslemelerini engellememiş olması büyük etkindir. Mimar ve sanatçısının önerilerini kabul eden banilerin de özel insanlar olduklarını kabul etmek gerekir. Ahmet Şah ve Melike Turan Melek'in sanat anlayışı, o dönemin bir Türk beyi ve hanımı için kültürel bir tavidir. Sanatçının tavrı ise kültürel birikimi aşan ve uygulayan bir yaratıcılıktır. Böyle bir yapının gerçekleşmesinde çalışan yüzlerce duvarcı ve taş ustası ve işçilerin geldikleri yöreler, etnik kökenleri hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Ahlatlı Hürrem Şah'ın kapıları yontan önemli bir heykeltıraş olduğunu, Tiflisli Ahmet Ustanın minberi sabırla abanoz ağacından işlediğini, diğer Ahmet Usta'nın da doğudaki pencereyi yaptığını kitabelerden okuyarak çözmekteyiz (Kuban, 1997, s.19).

Selçukluların Anadolu'ya yerleşmeye başlamalarından Osmanlı Dönemine kadar uzanan üç yüzyıl içinde, Divriği Ulu cami ve Darüşşifası, Anadolu-Türk sanat ortamının karmakarışık gibi görünse de aslında çok farklı kültürlerin birleşimi ve olağanüstülüğünü anlatan sanat ürünüdür (Kuban, 1997, s.19).

Yapıda örülen duvarlarda, tonozlarda, sütunlarda rastgele bir örgü yoluyla inşa değil, aksine mühendislik hesaplarına uygun muntazam bir sistem tespit edilmiştir (Sakaoğlu, 2017, s.310).

Arseven bu sistemi şöyle izah eder: “*Kesme Taş Duvar inşası büyük bilgi ve beceri gerektiriyordu. İri taş kütlelerden duvarların sıkletini hesap etmek, taşları yerine göre tıraşlamak, sütunları taşıyacakları ağırlıklara göre kalınlıklarını ve oturdukları temel kaidelerini hesaplamak, binanın açitlerini tonoz, kubbe ve kemerlerin, açılma kuvvetlerini bilmek, hayli bilgi ve deneyim gerektiriyordu*” (Arseven, 1956, s.742).

Sivas Divriği Ulu Cami Ve Darüşşifası Bezemeleri ve Anlamları

Orta Asya'dan başlayarak Anadolu'ya kadar Türklerin yaşadığı bütün coğrafyalardan bir araya gelmiş olan sanatkârlar, yaşamış oldukları bölgeler ve o bölgelerdeki geliştirdikleri üslupları ile aralarındaki farklılıklara rağmen ortak bir özellik göstererek sanatsal boyutta özgünlüğü yakalamışlardır. İslam süslemesi olan arabesk tarz ile kufi ve nesih yazılar, geometrik motifler, Selçuklu süslemelerinin ana unsurunu oluşturmaktadır (Yetkin; 1965, s.95). Bütün bu sanatkârlar yapmış oldukları mimari yapılarda bu ortak bezemeleri kullanmışlardır.

Hürrem Şah tek eseri olan Divriği Ulucami ve Darüşşifa' da bütün üslupları birleştirerek zengin bir bezeme şekli oluşturmuş, kozmik, inanç, somut ve soyut, simgesel ve stilize motifler, figür, amblem, gölge oyunlarını Divriği taç kapılarına işlemişlerdir (Sakaoğlu, 2017, s.278). Yapı, Barok ve gotik mimarisinin özelliklerini de taşımaktadır, Darüşşifa kapısı üzerindeki klasik gotik tasarım Avrupa sanatındaki gotik ve barok sanattan 50 yıl evvel görülmüştür. 1250 de Avrupa da ortaya çıkacak olan klasik gotik 1228 de bu yapıda ortaya çıkmıştır. Batıda uzun süren mimari doğuda daha kısa sürmektedir, sebebi ise iç dünyanın öne çıkarılması, somuttan soyuta giden bir anlatım ve bireysellikten evrenselliğe geçiş noktası bulunmaktadır.³

Divriği Ulu cami ve Darüşşifası 1985 yılında Unesco'nun Dünya Kültür mirasına alınmış insan yapısı ilk İslam mimarisidir. Yapı için temeller atılmaya başlandığında, Hürrem Şah işçilerden birinin çalışmadığını görür ve ondan bölgede abdest alınacak bir yer olmadığını öğrenince caminin inşaatını durdurmuştur. 100 metre aşağıda hamam-ı bala inşa ettirmiştir, bu şekilde ruhlar hem dünyanın kirlerinden arınıp huzura çıkmaya uygun hale gelmiş hem de ısınma derdine çare bulunmuştur. Taşa işlenmiş nakışlar, kâinattaki varlıkların taşa işlenerek gözler önüne serilmesidir. Her bir kapıdaki motifler simetrik olarak görünse de asimetrik motiflerden oluşur ve detayları birbirinden farklıdır. Yapıda binlerce motif vardır ve asla birbirini tekrar etmezler. Kâinattaki varlıklardan yola çıkarak, Allah birdir tektir ve tek olanı sever sözünü taşa nakşetmişlerdir. Taşlardaki motiflerin işlenmesi bittikten sonra yağmurun suyunu çekmesin diye atkuyruğu ve devetüyüyle tüm eserin yüzünü fırçalamıştır.⁴

³ <https://www.youtube.com/watch?v=tjZsSUYZDgI>

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=v4nqgm8o9IE>

Darüşşifa Taç Kapı

Darüşşifa Taç Kapısı Orta Asya Türk-Batı geleneğine göre inşa edilmiştir. Doğu-Batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve kesme taşlarla yapılmıştır. Kapalı avlulu 3 eyvanlıdır, batı ve güney kanadı çift katlıdır (Resim 2). Darüşşifa Kapısı şifahanenin giriş kapısıdır (Resim 3). Ana eyvan yıldız tonozludur (Resim 4). Avlu bezemeli sütunlar ve çift yönlü kemer atılımıyla artı biçiminde 9 bölüme ayrılmıştır. Merkezinde sekizgen bir havuzun bulunduğu (Resim 5) orta bölümün üzeri iki yanda beşik tonoz kollarının ortadaki köşe taşı sekizgen kasnakla birleştiği, camlı demir doğrama bir külahla örtülüdür (Resim 6). Diğer birimlerin örtü sistemini sivri, yarım çapraz ve yıldız tonozlar oluşturmuştur.

Şifahane taç kapısının üst kısmında, iç alınlıkta 22 tane beşgen yıldız vardır. Eserin banilerinin 22. kuşaktan Peygamberimizin torunu olması hasebiyle yapılmıştır ve ayrıca Selçukluyu temsil eden logodur (Resim 7). Denge sütunları 3 adet olarak, cami kısmına 2 tane, şifahane kısmına 1 tane yapılmıştır (Resim 8). Pencereyi ortadan bölen sütun, denge sütunudur. Alttan ve üstten mıknaş sistemi ile kendi kendine dönmesi sağlanmıştır, sekizgen silindirik sütun 1939 Erzincan depremine kadar dönerken, depremden sonra dönmemiştir. Denge sütununun sağ ve sol kısımlarındaki hilaller içerisinde “Süleyman mührü” olarak nitelendirilmiş olan altıgen yıldızlar yerleştirilmiştir. İçerde duvarda bulunan zaman yelpazesinde de dışarıdan içeriye gün ışıklarının yansımada saat görevi olarak da kullanılmaktadır (Resim 9). Pencerenin sağ ve solundaki mühürler Süleyman mührüdür ve mührü çevreleyen hilal İslamiyet’in simgesidir. Ortasında motiflerle haç işareti işlenmiştir, bu şekilde din fark etmeksizin herkese açık bir şifahane olduğunu ifade etmektedir (Resim 10). Pencerenin alt kısmında sülüs yazı ile yazılmış 3 satır kitabe; “*Emare emir verdi Allah’ın rahmetine muhtaç, turan aciz ve zayıf kul, Fahrettin Behram şahın kızı Turan Melek tarafından bu şifa yurdunun yapılması 626 hicri aylarının birinde emir verildi, Allah saltanatını daim etsin*” yazmaktadır (Ülgen, 1962, s.93), (Resim 11). Sağ tarafta kadın başı, sol tarafta erkek başı bulunmaktadır. Başlardan biri güneşi, diğeri de ayı temsil etmektedir (Resim 12-13). Ayrıca erkek-kadın ayrımı olmadan şifahaneye herkesin girebileceğine de işaret etmektedir.

Darüşşifanın batı cephesini silmeli sivri kemerlerle sınırlandırılmış olan "Gotik" portalde, hem caminin batı kapısında olduğu gibi yüzeysel, hem de kuzey kapısındaki gibi yüzeyden taşan geometrik desenler bulunur. Portalin kuzey altta, iki yandaki silmeli üçgenlerle sınırlandırılmış yüzeyde, iki insan figürü bulunmaktadır, Batıdaki cepheden gösterilmiş kadın

figürü ile diğeri yandan gösterilmiş erkek figürü yapı külliyesinin banilerini temsil etmektedir (Durukan 1998, s.20).

Şifahane İçerisinde 1 aydınlatma fenerli kubbe ve 4 ana adet sütun üzerine bulunmaktadır. Bu sütunlardan 2 sütun sekizgendir, 2 tanesi dairedir. Sekizgen sütunlardan birinin baş kısmında kufi ALLAH diğeri kufi MUHAMMED yazmaktadır (Resim 14). Yuvarlak sütunlar geometrik desenlerle bezenmiştir (Resim 15). Refakatçi odalarının üzerlerinde rüzgârgülleri yapılmıştır. Biri iç bükey, biri dış bükeydir (Resim 16). Akıl hastaları tedaviden sonra bu güllere baktırılır, eğer hasta birbirinin aynısı der ise tedaviye devam ettirilmektedir. Sanatsal ve mimari anlamda baş mimar taşı taşa giydirmiş ve kilit taşı sistemi ile binayı inşa etmiştir.

Büyük eyvanın tonozunun dünyada eşi ve benzeri yoktur, orta göbek noktası helezonik kilit taşı ile yapılmıştır ve çok parçalıdır. Girinti ve çıkıntılarla birbirine geçmeli olarak yapılmıştır. Büyük Eyvanın ortasındaki dairelerin bir noktasından bakınca sol tarafa diğeri noktasından bakınca sağ tarafa dönme şekli görülmektedir. Bu tonoz tasavvufi olarak bakınca Allahtan geldik yine Allaha döneceğiz anlamına gelmektedir (Resim 17). Sağ tarafında o noktasından açılmış olan yelpaze iç bükey iken, karşısındaki yelpaze dış bükeydir ve ikisi ortada birleştirilince bir bütünü oluşturarak alandaki sesin akustiğini ayarlamaktadır (Resim 18).

Tam karşıda 21 bölüme ayrılmış, yelpaze şeklinde gün dönümünü belirleyen bir motif bulunmaktadır. Yelpazenin ortasında ve alt kısmında eczacıların kullandığı iki yılan motifi bulunmaktadır (Resim 19). Eseri yapan Hürrem Şah oldukça mütevazı bir baş mimardır. İsmi cami ve şifahane kısmında basit bir şekilde yazmıştır. Eğer bu eser yıkılırsa ya tonozlardan ya da kemer başlarından yıkılır, yıkılma esnasın ilk evvel kendi adı yere düşsün istemiştir. “Eğer yaptığım bu bina 100 sene evvel yıkılacaksa evvela benim adım yere düşsün ben yıkılayım demiştir”. Ve bir duada bulunmuştur: ”Yarabbi benim naçizane meydana getirmiş olduğum bu eser kıyameti görsün” demiştir.

Aynı dönemde akıl ve sinir hastaları diğeri ülkelerde yakılırken, bizim medeniyetimizde bu büyük eyvanda kuran okunarak ve su ile akıl hastaları tedavi edilmiştir. Üst katta 2 doktor odası bulunmaktadır hastalar çıkamasın diye merdivenler dik ve küt yapılmıştır (Resim 20). Hasta odaları birinde bas diğeri tiz seslerinin çıkışlarına göre tasarlanmıştır.

Şifahanede bulunan kabir odasında 16 sanduka bulunmaktadır. Batıda, girişte ilk sıradaki firuze sırlı tuğlalarla kaplı olanı Turan Melek'e, orta sıradaki altıgen firuze sırlı çinilerle kaplı olan Ahmed Şah' a aittir (Durukan 1998, s.20). Kapısının üzerinde tabuta benzeyen bir motif

bulunmaktadır, tabutun üst kapağı ve altında terazi bulunmaktadır. Kefelerinde kalpler tartılmaktadır, orta denge çubuğunda ters oturtulmuş ve yukarı bakmaktadır (Resim 21). Tasavvufi olarak açıklamasında “*Biz bu dünyadan göçüp gittik, sizlerde göçeceksiniz, ahiret âlemine götüreceğimiz şeyler kalplerimiz içindekiler yani amellerimizdir. Kul hata yapar beser şaşar ama teraziye dikkat eder ve kalbiniz her daim Allah ile birlikte olursunuz korkmayın*” der. Peygamberin bir hadisi Şerifi devreye girer: “*Allah sizin şekil ve şimallerinize bakmaz, kalbinize ve kalp içindekilere bakar.*”⁵

Batı Kapı (Çarşı Kapı, Çıkış Kapısı, Gölge Kapı)

Bu kapıya, Çarşı Kapı, Çıkış Kapısı, Gölge Kapı gibi isimlerinin yanı sıra, son zamanlarda Tekstil Kapı da denmektedir. Sebebi ise kilimi, seccadeyi, kumaşı duvara asmış gibi bir görüntü ve İnce zarif bir işçilikte dantel gibi dokusu olmasıdır (Resim 22). 15 Mayıs – 15 Eylül arası kapıda ikindiden 45 dakika önce namaza kılan ve kuran okuyan gölge belirlemektedir (Resim 23). Tam tepeden dışarı çıkıntılı olan taş kilit taşıdır, bütün taşların ana noktasıdır (Resim 24). Ucunda demir kanca bulunan taş aydınlatma fenerlerinin kullanılması amacıyla yapılmıştır (Resim 25). Alt kısmında laleler işlenmiştir, lale motifleri çok sayıda ve farklı şekillerde kullanılmıştır. Tasavvufta Allah’ı temsil etmektedir, tek bir soğandan tek bir bitki olarak yetişir ve bu haliyle tekliği ifade eder. Aynı zamanda, Allah lafzı ile lale kelimesi, ebced hesabında rakamsal değer olan 66’ya tekabül etmektedir (Resim 26), (Sağlık-Han, s.40). Lalelerin alt kısmında 6 küre taşı vardır, içleri kırılmıştır. Ancak ecdad taşın kırılması ihtimaline taş içine taş yerleştirmiştir, dünya üzerinde bir tek Divriği de yapılmıştır (Resim 27).

Üç satırlık kitabesinde; “*Şeyhin Şah oğlu Süleyman Şah oğlu Ahmet Şah Allah’ın affına muhtaç aciz kul adaletli melik bu caminin yapılışını 1228 yılında emretti. Allah mülkünü daim etsin*” demektedir (Ülgen, 1962, s.94), (Resim 28). Kapının her iki tarafında denge sütunları vardır. Üzerlerindeki oklar istikametinde elle çevrilebilmektedir. Sağ tarafında ALLAH sol tarafında yatık ALLAH yazısı yazılmıştır (Resim 29). Kapının sol tarafında bulunan çift başlı kartal Selçukluların sembolüdür. Gücü, kuvveti özgürlüğü temsil eder, 180 derece dönen başlarını düşünürsek çift başlı olması doğu ve batının hâkimi olarak ifade edilmektedir (Resim 30). Boynu bükük olan doğan figürü Mengüceklerin sembolüdür. Baş mütevazılıkla Selçukluya eğiktir, fakat bir pençesi yukardadır, anlamı ise boynumuz eğiktir, lakin adalet ve haksızlık karşısında sessiz kalamayız demektedir (Resim 31).⁶

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=6UO7C7NdR4M>

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=Iy8vMZFTBOI>

Cennet Kapısı (Kale Kapı, Cümle Kapı, Kible Kapı, Kuzey Taç Kapı)

Cennet Kapısı; Kale Kapı, Cümle Kapı, Kible Kapı, Kuzey Taç Kapı isimleriyle de anılmaktadır. Camiye girişin ana kapısıdır (Resim 32). Kapıda senenin belirli zamanlarında kadın figürü ortaya çıkmaktadır (Resim 33). Kapının yüzeyinde cennet ve cennet katmanları anlatılmış, Kuran-ı Kerim’de adı geçen cennet nimetleri taşa nakşedilmiştir. Motifler arasında Selçuklunun sembolü sekizgen yıldız motifler bulunmaktadır (Resim 34). Sağ taraf çıkıntılı taş üzerine kabartma olarak yapılmış yıldız bordüründe “*Sultanın egemenliği adaleti sonsuz olsun*” yazmaktadır. Sol tarafında da ayet olarak, “*Allah’u la ilahe illa hüvel hayyul kayyum*” yazmaktadır (Resim 35).

Kapının üzerinde geometrik taş işleme, yapı kurulmadan evvel 50 metre aşağıya yapılan hamam sisteminin planı bulunmaktadır (Resim 36). Kapının sağ ve sol yan duvarlarında, altında vazosu olan ve Elif gibi dimdik duran sarmaşık motifli hayat ağacı işlenmiştir. (Resim 37). Hamamın planı bulunan motifin üzerinde, ördek ve balıkçı kuşu motifi yapılmıştır (Resim 38). Rivayetlere göre “Allah bu hayvanlara gidin dünyada toprak bulun demiş, balıkçı kuşu torak yok demiş ördekgagasında toprak ile gelmiş, Allah ördeğe havada karada denizde yaşa demiş” ödüllendirmiştir. Kapının her iki yanında birbirine benzer gibi görünse de asimetrik olarak hayat ağacı güneş diski motifi bulunmaktadır, sonsuzluğu ifade eder, zaman ve mekân sınırlanması yapılmaz ise sonsuzluğa kadar gider demektedir (Resim 39).

Cennet kapı, ahiret âleminin taşa somutlaştırılmış şeklidir. Tepede Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubad için, “*Sultanın Muazzama halifenin yardımcısı adaletin keskin kılıcı Alâeddin Keykubad*” yazmaktadır (Resim 40). Zarafetin en güzel örneklerinden biri olan gerdanlık motifleri de taşa işlenmiştir (Resim 41). Dini ve fenni ilimleri dahi taşa işlemişlerdir, hangi sanatı öğrenirseniz öğrenin, işin içine inanç olunca bambaşka noktaya gelmektedir (Resim 42). Altta ateş yanan kazanlar, Selçuklu da bolluk ve bereket simgesidir. Aynı zamanda üzerinde bomboş bırakılmış sütunlar kazanlardan yukarı devam etmektedir. Bu kadar güzelliğin içinde kötülüğe yer yoktur, Cennet dopdoludur, cehennem bomboştur denilmek istenmiştir. Kazanın üzerinde alev motifleri de bulunmaktadır. Kazanın altında kaz ve sonsuzluk işareti yapmışlardır (Resim 43).

Kapının hemen üzerinde büyük motifin altında sağ ve sol da aynı yöne bakan ALLAH yazısı bulunmaktadır (Resim 44). Kapının sol tarafında dış kısımdaki dairesel sütunun üzerindeki yıldızlar içinde organlar nakşedilmiştir. En tepede ters taş sistemi vardır, kapının önünde konuşulan ses içeri girmesin diye yapılmıştır (Resim 45). Evliya çelebi seyahatnamesinde;

“Onu anlatmak için kalemler kırık, diller kısır kalmıştır” demiştir. Muhiddin Arabi Hz : “Arifler duygularını anlatamazlar, sembollerle ifade ederler” demiştir.⁷ 5 ana parçadan oluşan ve botanik bir bahçe içerisinde yerleştirilen kitabede “ Süleyman Şah oğlu Ahmet Şah Allah’ın affına muhtaç aciz kul 626 hicri aylarının birinde bu caminin yapılmasını emretti” yazmaktadır (Resim 46). Ahmet Şah ile Hürrem şah camiye yapmalarında ki ana gayeyi İki motifle dile gelmiştir. Kitabe de iki elifin ortasına bir gül motifi yapılmıştır, En son motifte gagası yere kuyruğu havada bülbül motifi yapılmıştır. Gül peygamberimizin simgesi, bülbül ilahi aşkın simgesidir. Biz bu camiye bu eseri güle ve bülbüle olan aşkımdan yapmışızdır. Bize bunu yaptıran ALLAH ve RESULÜNE olan aşktır, demişlerdir (Resim 47-48).⁸

Şah Kapısı (Hünkâr Kapı)

Şah kapısı; hünkâr kapısı olarak da adlandırılmaktadır ve yapının dördüncü kapısıdır, klasik Selçuklu üslubunda yapılmıştır. (Resim 49). Şah mahfiline açılan ve doğu kısmında yer alan kapı bu kapı, sadece Allah’ın huzuruna eğilerek girerim mantığı ile padişahın kendi boyundan küçük olarak yapılmıştır. O dönemde suikastlar olabileceği düşüncesi ile de ekstra olarak yapılan kapıdan içeriye önde Binanın banisi Ahmet Şah, ardında baş mimar Ahlatlı Hürrem Şah, yardımcıları Ahmet nakkaş el hilati, Ahmet b. ibrahim et-tiflisi Ahmet bin Muhammed girerek hünkar mahfilinde buluşmaktadırlar. Ahmet şah namazını buradaki şah mahfilinde kılmış, sohbetleri burada dinlemiştir (Resim 50). Ariflerin kulluk bilinciyle camiye eğilerek girmesi ile tevazuları ortaya çıkmaktadır. Kitabesinde: “*Mülk kahhar ve tek olan Allaha aittir*” yazmaktadır. (Ülgen, 1962, s.94), (Resim 51).

Minare

İki ustanın yegâne ortak tek eseridir. Doğu seferinden birinde Kanuni Sultan Süleyman burada namaz kılmıştır. Namazdan sonra viran olmuş minareyi görünce emir vererek minarenin restore edilmesini emretmiştir. Mimar Sinan ile Ahlatlı Hürrem şah asırlar sonra bu minarede buluşmuşlardır (Resim 52). Caminin kuzey batı köşesinde silindirik gövdeli tek şerefeli kesme taş minarenin üzerinde; “*Merhum Padişah Sultan Süleyman Han oğlu Muzaffer Melik, Sultan Süleyman Şah zamanında Allah’ın fazlıyla bu seddin inşasına çalışıldı tarafından tarih 930*” yazmaktadır (Ülgen, 1962, s.94), (Resim 53).

⁷ Asım BİLGİLİ, (2015), <http://www.sanatsalhaber.com/yazi.asp?id=993> (Çevrim ii: 31.01.2020).

⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=2-OeEvGyEwM>

Caminin İç Kısmı

Kible camiden içeriye girişte tam karşıdadır, camiye girenler kibleye sırtını dönerek çıkmasını diye yan kapıdan yani Batı kapısından çıkışı sağlamışlardır. Caminin iç mekânında 23 tonoz vardır, 16 sütun üzerine oturtulmuştur. Bunlardan 7 tanesi orijinaldir, ince olanlardır. Kalın olanlar ise Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a güçlendirme yaptırılmıştır (Resim 54). Mukarnaslı ana kubbe geometri ve mimari anlamda tektir. Üzerindeki süslemelerde demir oksitten yapılmıştır (Resim 55).

Caminin iç mekânı sadedir. İç kısmında muhteşem bir mihrap bulunmaktadır (Resim 56). İmamın ve cemaatin göz hizasının altına hiç bir şey işlenmemiştir. Mihrabın sol tarafında 2 yaprak arasında rükû da duran kuş figürü, solda 2 yaprak arasında secde de kuş figürü bulunmaktadır (Resim 57). Sağ ve solda kabarmış kalp motifleri bulunmaktadır. Mihrap üst kısmında 3 kademeli ve 3 boyutlu işleme yapılmıştır. 3. Boyuta el girmektedir. Merhalede ters kalpler ve içi boş kalpler ve bir sonraki merhalede birleşen ve içi dolu kalpler yapılmıştır (Resim 58). En üst Merhalede 2 yatay Elif ortasında Lale ve altında da hilal yapılmıştır (Resim 59). 2 Elif ve 1 lale ebced hesabında ALLAH kelimesine denk gelmektedir. Mihrap üzerindeki kalplerde İçi boş olan kalpler Allahtan uzaklaşınca kalbinin boşalacağını, içi dolu olanların ise Allaha yakınlaşınca kalbinin huzurla dolu olacağını ifade etmektedir. (Resim 60). Mihrabın üzerindeki kubbede 4 adet küçük pencere vardır, 3 tanesi tan ağarırken ilk gün ışıklarını içeriye sabahyıldızı şeklinde ulaştıran küçük pencerelerdir, sol taraftan şifahanesindeki türbelere açılan pencereden ise içeri su sesi gelmektedir.

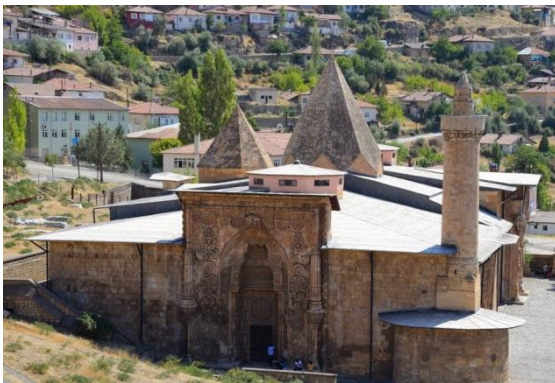
Minber, dikine konulmuş abanoz ağacından 12 senede yapılmıştır (Resim 61). Minberin ustası farklıdır. İbrahim oğlu Ahmet, Tiflislidir. Üzerindeki bütün işlemlerde 4 stil kullanılmıştır. 2 yüzeyde 57'şer tane beşgen yıldız bulunmaktadır, 114 sayısına tekâmül eder ve Kuranı kerim sure sayısına eşittir. Tahta çivi kullanılmıştır. Birbirine geçtiği en mukavemetin artırılması noktasında metal çivi kullanmış, başını da çiçek şekline getirmiştir. Minberde 3 kitabe 18 ayeti kerime ve hadisi şerif olmak üzere 21 kabartma metin mevcuttur (Resim 62). Minberi üstünde eski Kâbe örtüsü içerisine sarılı peygamber efendimizin sakalı şerifi bulunmaktadır. Minberin ustası Tiflisli Ahmet ismini mihrap tarafındaki 12gen yıldızla işlemiştir (Resim 63). Kitabesinde "bu cami Ahmet Şah tarafından Tiflisli İbrahim oğlu Ahmet'e yaptırılmıştır" yazmaktadır (Ülgen 1962, s. 96), (Resim 64).

Divriği Ulu Caminin yapılışına ve donanımına hâkim olan minber, taç kapıların, mihrabın, kubbelerin, tonozların görkeminde Ahmet Şahın dindar bir İslam Hükümdarı olduğunu vurgulamaktadır (Sakaoğlu, 2017, s.317).

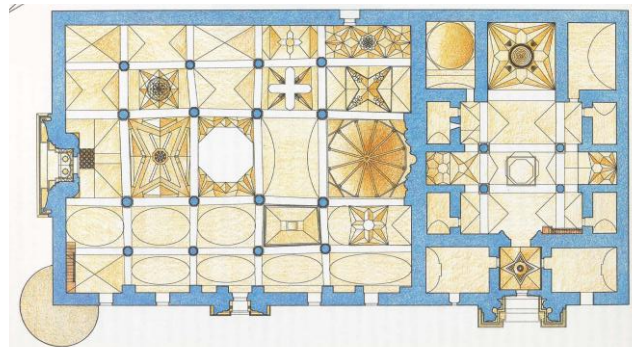
İç mekânda 3 adet sandık vardır. 2 tanesi emanet sandıkları, Selçuklu insanı şehrin dışına giderken ziynet eşyalarını oraya bırakır, geri döndüklerinde de el değmemiş şekilde o sandıklardan alırlarmış. Diğer sandık sadaka taşıdır. Sadaka vermek isteyen sadakasını bırakır, ihtiyaç sahibi ise ihtiyacı kadar alır gidermiş (Resim 65). Tavan orijinal de açılmış, altında da kar kuyusu bulunmaktadır. Kısın açılır, karın yağması sağlanır ve kar kuyusunda bekletilir ve caminin serinliğine serinlik katmak için kullanılmış. Ahşap eşya o dönemde içerde daha fazla olduğu için onların nem oranını fizyolojik olarak o biriken kar karsılamış.

Camini içeri girişte diğer kapı Cennet Kapısının iç giriş kapısında sarkıtlar vardır. Camiye giren cemaatin üzerine Allah'ın rahmetinin sağanak sağanak yağacağı anlamındadır. Ayrıca içerde okunan Kur'anı Kerimin sesini dışarı vermektedir (Resim 66). Kırmızı oksitle bir mızrak bir de meşale resmi vardır. Mızrak gücü, meşale ilmi temsil eder. Bu kapıdan giren kim olursa olsun kapıda bırakacak içeri girecek demektir. Camiye giren herkes eşittir. Caminin tepesinde deniz yıldız şeklinde süsleme vardır ve uçlarında lale motifi bulunmaktadır (Resim 67). Daha birçok motifin ve deseninin anlamları bulunamamakla birlikte sırları da çözülememiştir. Birçok bitkisel desenin içerisinde ya da incelendiğinde desenin kendisinde hayvansal motiflerin gizlendiği görülmektedir. İçerde var olan birçok halı, malzeme vs. çalınmıştır. Minberin kapısı da çalınmakla birlikte geri getirilmiştir fakat monte edilse de yerine tam oturtulamamıştır.⁹ Zamana karşı direnen bu yapı, 800 yıllık bir geçmişten seslenen, muhteşem yapıları, zengin kültürü ve sanat anlayışı olan Mengücekoğullarını temsil etmektedir (Sakaoğlu, 2017, s.524).

Resimler

Resim 1: Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası.

Resim 2: Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası Mimari Planı.

⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=J4R3PddwvY8&t=1069s>

Resim 3: Darüşşifa Kapısı.

Resim 4: Şifahane, İç Mekan, Yıldız Tonoz.

Resim 5: Şifahanede Sekizgen Su Havuzu.

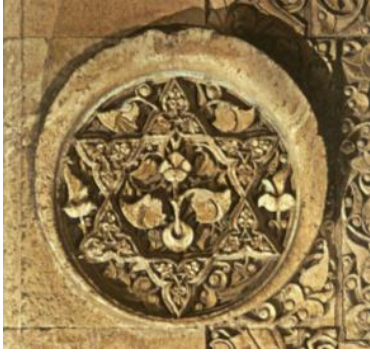
Resim 6: Camlı Demir Doğrama Külâh.

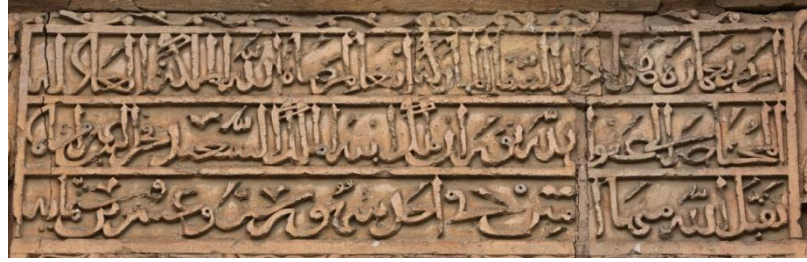
Resim 7: Şifahane Kapısında Beşgen Yıldızlar.

Resim 8-9: Denge Sütunları, (Sağ Taraftaki Sütun, Mıknatısla Dönmekte İken Deprem Sonrası Bozulmuştur.)

Resim 10: Süleyman Mührü.
İslamiyet Simgesi Hilal Motifi.

Resim 11: Selçuklu Sülüsü ile Yazılmış 3 Satırlık Kitabe.

Resim 12-13: Erkek ve Kadın Figürleri (Baş Kısımları Kırılmıştır).

Resim 14: Sütunlarda Allah ve Muhammed Hat Yazıları.

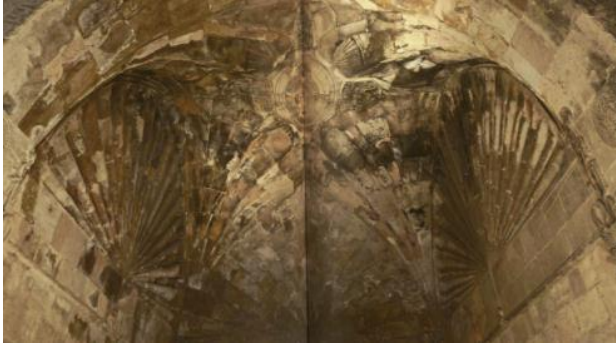
Resim 15: Sütunlarda Geometrik Motifler.

Resim 16: Rüzgâr Gülü Motifi.

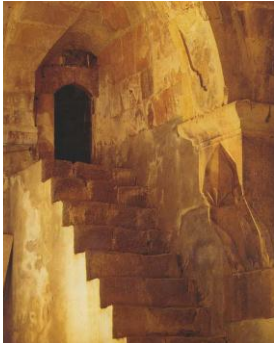
Resim 17: Tonoz, Büyük Eyvan.

Resim 18: Erkek ve Dişi Yelpezeler, Büyük Eyvan.

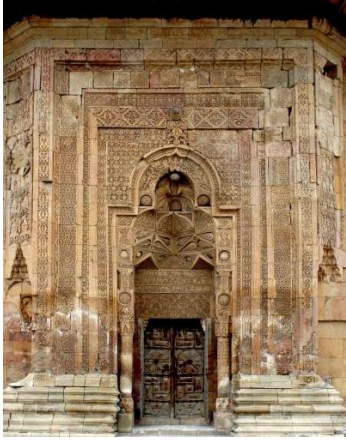
Resim 19: Yıl Dönümü, Zaman Yelpazesi Motifi.

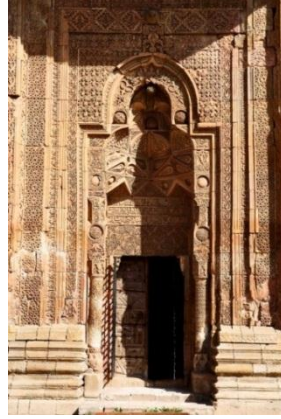
Resim 20: Doktorlar Odasına Çıkan Merdiven.

Resim 21: Türbe Kapısında Terazi Motifi.

Resim 22: Batı Kapı.

Resim 23: Batı Kapı, Gölge Erkek Figürü.

Resim 24: Batı Kapı, Kilit Taşı.

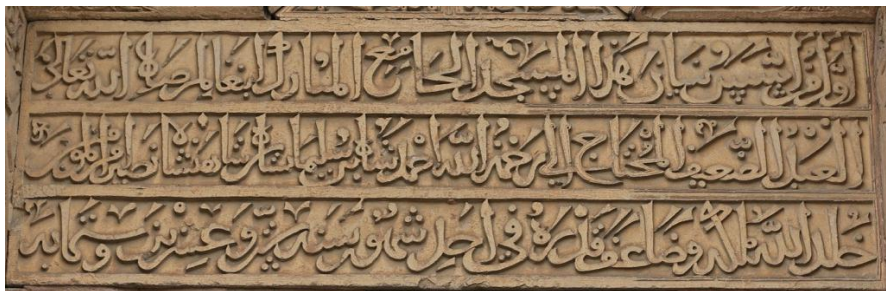
Resim 25: Batı Kapı, Ucuna Aydınlatma Takılan Taş.

Resim 26: Batı Kapı, Lale Motifleri.

Resim 27: Batı Kapı, Kırık Taş İşlemeleri.

Resim 28: Batı Kapı, Kitabe.

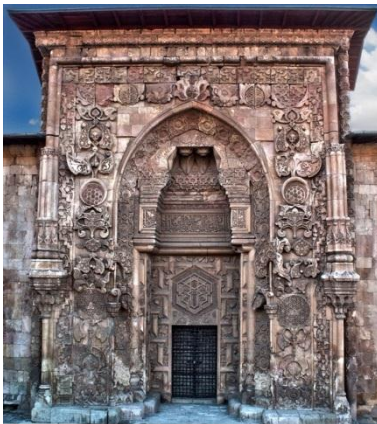
Resim 29: Batı Kapı, Denge Sütunu Kufi Allah Yazısı.

Resim 30: Çift Başlı Kartal Figürü.

Resim 31: Doğan Figürü.

Resim 32: Cennet Kapı.

Resim 33: Cennet Kapı, Gölge Kadın Figürü.

Resim 34: Cennet Kapı, Selçuklu Yıldızı.

Resim 35: Cennet Kapı, Sağ ve Sol Sütunlarda Bulunan Yazılar.

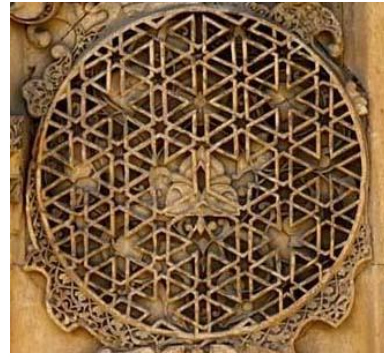
Resim 36: Cennet Kapı, Hamamın Planı.

Resim 37: Cennet Kapı, Vazo İçerisinde Hayat Ağacı.

Resim 38: Cennet Kapı, Balıkçı ve Ördek Figürü.

Resim 39: Cennet Kapı, Güneş Diski.

Resim 40: Cennet Kapı, Üst Kitabe.

Resim 41: Cennet Kapı, Taşa İşlenmiş Gerdanlık.

Resim 42: Cennet Kapı, Fenni ve İlmî motifler.

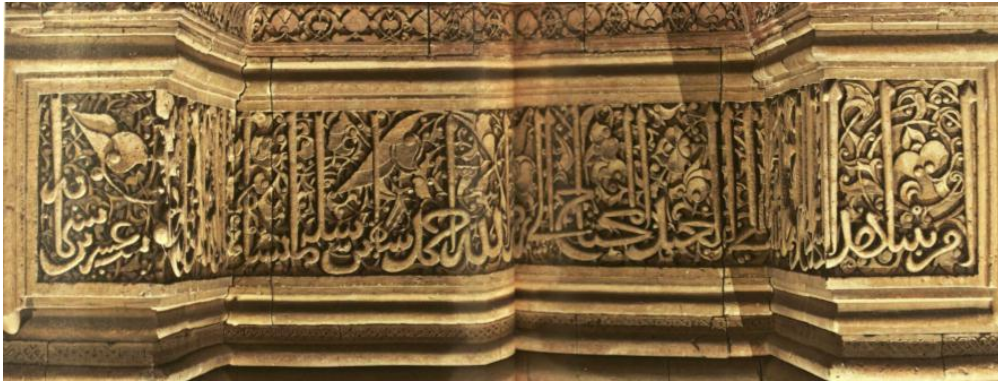
Resim 43: Cennet Kapı, Kazan ve Sonsuzluk Motifi

Resim 44: Cennet Kapı, Kapı Üzerinde Allah Yazıları.

Resim 45: Cennet Kapı Üzerindeki Ses Sarkıtları.

Resim 46: Cennet Kapı Üzerindeki Kitabe.

Resim 47: Kitabedeki Bülbül Motifi.

Resim 48: Kitabedeki Gül Motifi.

Resim 49: Şah Kapı.

Resim 50: Şah Kapı Mahfili.

Resim 51: Şah Kapı Kitabe.

Resim 52: Divriği Ulu Cami Minaresi.

Resim 53: Minarenin Kitabesi ve Hz. Süleyman Mührü.

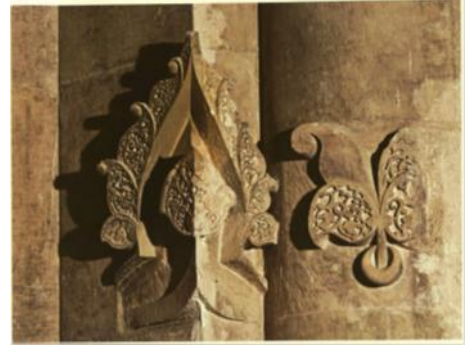
Resim 54: Cami İçi Sütunlar.

Resim 55: Kubbe.

Resim 56: Mihrap.

Resim 57: Kuş Figürü, Mihrap.

Resim 58: Mihrap Detay.

Resim 59: İki Elif, Bir Lale Motifi, Mihrap.

Resim 60: Mihrap Detay.

Resim 61: Minber.

Resim 62: Minber Detay.

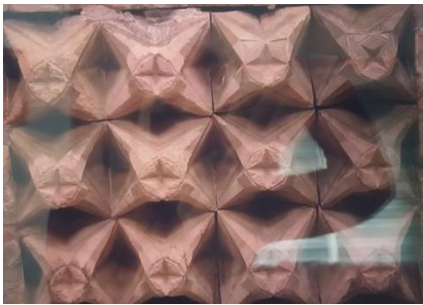
Resim 63: Minber Ustasının İsmi.

Resim 64: Minber, Kitabe.

Resim 65: Sandukalar.

Resim 66: Cami İçi Kapı Üzerindeki Sarkıtlar.

Resim 67: Mızrak ve Meşale Motifi.

Sonuç

Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, cami, darüşşifa ve türbeden meydana gelen bir külliye'dir.

Gerek mimari yapısı, gerek taş oymacılığı, gerek ağaç işlemeciliği ile ilk ve tek olan bu eser, zamanında kıymet bilinmezlikler içerisinde yalnız kalmış ve birçok yerden hasar almıştır. UNESCO listesinde yer alan bu eser, kâinattaki makro âlemi mikro âleme taşıyan, desenlerinde, motiflerinde birçok sırrı üzerinde barındıran, matematikten sanata birçok alana hitap eden bir yapıdır.

Kapılar ve sütunları başta olmak üzere, külliye'nin birçok yerinde bulunan taş işçiliğinin nadide örneklerini sunan bu yapı, muhteşem motifleri ile tüm dünyanın ilgi ve dikkatini çekmektedir. Bu mimari yapıyı farklı ve özgün kılan bir diğer özelliği de, uzaktan bakıldığında simetrik olduğu düşünülen, fakat asimetric olan bezemelerinin olması ve bu bezemelerde de yer alan motiflerin hiç birinin bir daha kendini tekrar etmemesidir. Eseri meydana getiren mimar ve ustaları başta Hürrem Şah olmak üzere neredeyse bütün kapılarda bir ikincisi uygulanamayacak, uygulansa da aslının vermiş olduğu duyguyu, tevazuyu, merakı uyandıramayacak nitelikte dünyada tek örneği bulunan bu eseri muhteşem bir ahenk ve denge içerisinde taşla nakşederek gözler önüne sermişlerdir.

Evliya Çelebi yüzyıllar önce bu büyüleyici eseri anlatmaya sözlerin dahi yetersiz kalacağını şöyle ifade etmiştir: "Methinde diller kısır, kalem kırıktır". Görenleri hayran bırakan bu muhteşem abide eser, sanat tarihçileri tarafından "Divriği mucizesi", "Anadolu'nun Elhamrası" gibi ifadelerle tanımlanmaktadır.

Kaynaklar

Arık, Oluş. (2007). "Anadolu Selçuklu Toplum Hayatında Çini", Anadolu Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, Ed. Gönül Öney- Zehra Çobanlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 29-72.

Arseven, Celal Esad. *Türk Sanatı Tarihi - Menşinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatları Cilt 1-2*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Kuban, Doğan. (2003). *Divriği Mucizesi, Selçuklular Çağında İslam Bezeme Sanatı Üzerine Bir Deneme*, Yapı Kredi Yayınları-1542, Sanat-58, İstanbul.

Kuban, Doğan. (2010). *Cennetin Kapıları, Divriği Ulu Camisi ve Şifahanesinde Hürrem Şahın Yontu Sanatı*, Yapı- Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

- Koca, Salim. (2019). *Türkiye Selçuklular Tarihi (Sultan Alparslan'dan Uluğ Keykubad'a 1071-1220)*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Öney, Gönül. (1976). *Türk Çini Sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Sakaoğlu, Necdet. (2017). *Yitik Bir Anadolu Beyliği Mengücekoğulları*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Yetkin, Suut Kemal. (1965). *İslam Mimarisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Arel, Hilmi. (1962). "Divriği Ulu Cami Tekstil Kapısı ve Diğerleri", *Vakıflar Dergisi*, 5, 113-125.
- Bayat, Ali Haydar. (2002). "Divriği Turan Melik Dârüşşifâsı", 38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi, Ülker Erke'nin Yorumu ve Fırçasıyla Türkiye'de Tarihi Sağlık Kurumları, Ed. Nil Sarı, *Nobel Matbaacılık*, İstanbul.
- Caner, Emine N.(1985). "Divriği Ulu Camii Ve Darüşşifası'nın Taş Bozulma Meselesi", I. Vakıf Haftası, 3-9 Aralık 1984, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınevi*, 65-71, Ankara.
- Durukan, Aynur. (1998). Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler, *Vakıflar Dergisi*, Sy. 27, S. 15, Ankara.
- Koçak, Talat. (2008). Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi'nde Afyonkarahisar, *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Koçak, Talat. (2017). The Struggle Between The Caliphate And Byzantium For The City Of Amorium (Amorion), *Porphyra Xxv, Anno XlIiI, N. 25*, 2017, S. 70-87.
- Koçak, Talat. Arkeolojik Veriler ve Yazılı Kaynaklar Işığında Amorium Kentinin Tarihi (En Eski Çağlardan Bizans Yerleşiminin Sonuna Kadar), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- Kuban, Doğan. (1982). "Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi Ve Restorasyon Uygulamaları Üzerine Gözlemler", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 4, 23-26.
- Önge, Yılmaz-İ. Ateş- S. Bayram. (1978). Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Ankara.
- Özkul, Kifayet. (2019). Hayat Ağacı Temalı Çini Pano, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı, Eski Çini Onarımları Programı, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.

Sağlık, Erkan, Han Seda (2018). “Türkiye’nin Unesco Değerleri ve Turizm Potansiyeli”

Eğitim Yayınevi, Ed. Abdullah Karaman, Kürşat Sayın, Alper Ateş, 36-51.

Topçu, Sultan Murat. (2012). “Köse Mustafa Paşa’nın Divriği’deki Hayratı”. *Zeitschrift*

Für Die Welt Der Türken (Journal Of World Of Turks), 4 (1), 83-97.

Ülgen, Ali Saim. (1962).”Divriği Ulu Camii ve Dar’üş-Şifası”, *Vakıflar Dergisi, 5, 93-98.*

Yazıcı, Başak Boduroğlu. (2015). Sivas Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası Matematik

Modellemesi ve Sonuçların Değerlendirilmesi, *5. Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi Ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu, 27-41.*

Extended Abstract

The Divriği Ulu Mosque was built by Mengücekli Bey Ahmad Shah between 1228-1243, while the Darüşşifa built adjacent to the Divriği Ulu Mosque from the south was built by Melike Turan Melek, daughter of Erzincan Mengücekli Bey Fahreddin Behram Shah and wife of Ahmad Shah. The architect of this building community known as Divriği Ulu Mosque and Darüşşifa is Hürrem Shah, son of Ahlatlı Mughis. This building community, known as Divriği Ulu Mosque and Darüşşifa, is a large complex consisting of a mosque, darüşşifa and mausoleum. The mosque and darüşşifa have been present in this complex, while there are many structures such as court, mosque, darüşşifa, porch, namazgah, ashane, guest house, musalla, well and Fountain.

The Great Mosque and Darüşşifa of Sivas Divriği, which we call the stone-domed seal of the thousand-year-old Anatolian Islamic civilization, is the state of the stone, which is composed of infinite meaning and figures and transformed into elegance. This building, built in adjacent order during the Anadolu Selcuklu period, is a unique work built by a man and woman. It is also the only work made by Hürrem Shah of Ahlat. Hürrem Shah's only work, Divriği Ulucami and Darüşşifa, combined all styles to create a rich embellishment. Faith, concrete and abstract, symbolic and stylized motifs, figures, emblems, shadow plays are embroidered on The Crown gates of Divriğ. The structure has four doors, each door offering a magnificent visual richness. Each door has more than one name. Hürrem Shah in the beginning, including almost all of the architects and craftsmen in the door a second specimen, is made of the fact that enacted, the emotion, humility, curiosity in the world which will wake up only in the instance of this work have revealed a magnificent stone that will naksedere harmony and balance. This structure, which offers rare examples of stonework, which is found in many parts of the complex, especially the doors and columns, attracts the attention and attention of the whole world with its magnificent motifs. Another feature which makes this architecture different and unique, is considered to be symmetrical when viewed from a distance, but none of the asymmetric motifs in the decoration of the decoration does not repeat itself again, and only that.

Unlike the visual feast outside the structure, the interior is very simple. Only the details and meanings of the pulpit and the altar draw attention. No detail was placed at eye level so that the worshippers would not be distracted. The entrance to the mosque was made through a different door for Ahmet Shah and his companions to worship out of the pain of security. One of the details found in the mosque is that the rich throw money into it and the poor and the

needy get as much as they need. The round columns on the exterior of the building, three of which are decorated with unique patterns, were made to check whether the building was damaged or not during the earthquake. The plan with geometric pattern found in the middle of the Heaven Gate is the plan of the bath which was built below before the building was built. In this complete and single work, Hürrem Shah has made all his skills spoken, and has revealed a unique craftsmanship both with its architecture and with the details of motifs, writings and decorations. Structure; medicine, mathematics, chemistry, physics, art v.P. when examined in every field, there are concepts that are relevant to that field.

In the part of Darüşşifa, patients are treated with the sound and Koran from the octagonal water pool in the middle of the hospital. The treatment rooms here are also quite simple. Patients receiving treatment are controlled by a negative-positive elaborated wheel of fortune located on the door. The importance given to patients is also seen here. In the section of the shrine in the hospital, the Banis and their children who built the building lie. Hürrem Shah, the architect of the work, wrote his own name on the keystone of the hospital and showed humility in case the building collapsed so that his name would fall to the ground first.

Evliya Çelebi stated that even the words to describe this fascinating work centuries ago would be insufficient for this unique structure, where many motifs are not understood and remain mysterious: "in his eulogy, the tongues are barren, the pen is broken". This magnificent monument is called "Miracle of Divriği" and "the Alhambra of Anatolia" by art historians. This work, which is a masterpiece of Islamic architecture with its architectural structure, stone carving and woodworking, was listed as a "World Cultural Heritage" by UNESCO in 1985.C. It is under the protection of the presidential office.